

УДК 801.11

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ПЕРЕДАВНИКІВ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ ЛІНГВОКУЛЬТУР

Я. Г. Тікан, Д. О. Ярмак

*Київ, Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
Yanixx33@gmail.com*

У статті досліджено лінгвокультурний аспект фразеологізмів як знаків «мови» культури та їх роль у вираженні культурної ідентичності представників англійської та української лінгвокультур, що продемонстровано на прикладі ключових цінностей для кожної культури, концептів «сім'я» та «дім» у фразеологічному фонді англійської та української мов. Було з'ясовано, що фразеологічний склад мови віддзеркалює культурну ідентичність не лише як фрагмент реальної дійсності, даний етнічній спільноті у безпосередньому сприйнятті, а й образ життя, світобачення і світовідчуття, національний характер, темперамент, систему цінностей, – менталітет народу, його суспільну самосвідомість у цілому. Більш того, фразеологічні одиниці є своєрідним дзеркалом культури, що відображає суспільну свідомість людей, спосіб життя, традиції, звичаї, систему цінностей, і саме тому вони є цінним матеріалом для вивчення питань культурної самобутності представники певної мовної культури. Також в статті було досліджено, що ціннісні картини світу як англійців, так і український, містять загальні ключові концепти, що можна побачити на прикладі фразеологічних одиниць англійської та української мов, однак, кожна нація має властиві тільки їй ціннісні пріоритети, які сформувалися історично і можуть бути специфічними у порівнянні з іншими культурами.

Ключові слова: фразеологізми; культурна ідентичність; концепт.

Вступ. У парадигмі сучасних лінгвістичних наукових досліджень, орієнтованих на представлення всіх аспектів буття людини через мову, особливої актуальності набувають міждисциплінарні дослідження, які велику увагу приділяють концепту культурної ідентичності особистості. Ідентичність особистісна формується лише у контексті колективної і під її безпосереднім впливом. Мова та належність до певної соціокультурної спільноти є важливими компонентами ідентичності особи.

Будь-які культурно-історичні трансформації у суспільстві відображаються в мовному просторі, і найчастіше мовними реаліями, що постійно збагачують та поповнюють мовну систему, відбивають процес її пристосування до нових потреб комунікації, є фразеологізми. На думку багатьох лінгвістів, М. Огольцева, О. Костіна, В.Телії, А. Баранова та ін., національна самобутність мови отримує найбільш яскраве і безпосереднє визначення у фразеології. Культурні особливості фразеологічного фонду привертала увагу вчених А.Баранова, В.Воробйова, М.Ковалевської, Р.Ладо, С.Фолдес та ін. Лінгвокультурологічний підхід до дослідження мовних реалій спирається на ідею про кумулятивну функцію мови, завдяки якій в мові відбивається, зберігається і передається досвід народу, його світобачення і світовідчуття.

Вітчизняні та зарубіжні вчені як правило займаються дослідженням та аналізом конкретного виду ідентичності її особливостей та чинників, які впливають на її формування. Однак роль мови у формуванні того чи іншого виду ідентичності продовжує залишатись об'єктом дискусій. Більш того у мовознавстві, культурології та філософії мови залишається недослідженим питання фразеологізмів як засобів вираження культурної приналежності.

Мета даної статті – розкрити роль англійських фразеологізмів як засобів вираження культурної ідентичності, виявити національно-культурну специфіку та особливості перекладу фразеологізмів на позначення концептів «сім'я» та «дім».

Зовнішнім проявом ідентичності є спосіб її маркування, тобто спосіб, який визначає наявність деяких спільних для групи, етносу знаків чи символів. Для багатьох груп найбільш значущими смислами ідентифікації є мова, релігія, спосіб мислення, спосіб харчування, стиль одягу тощо. Варто підкреслити, що людина не завжди усвідомлює параметри своєї культурної ідентичності, але весь набір символів-маркерів закріплює її причетність до конкретної культури. Зокрема, слід відзначити двосторонній зв'язок між мовою та ідентифікацією. З одного боку, використання мови як культурного смислу і маркера є наслідком ідентифікації, з іншого, – існування мови є необхідною умовою самоідентифікації людини в культурі.

Мова та культурна ідентифікація особистості. Культурна ідентифікація як самоідентичність представляє встановлення духовного взаємозв'язку між собою і своїм народом, переживання щодо почуття належності до національної культури, прийняття її цінностей як сенсу для себе. Набуття людиною певної культурної ідентичності здійснюється в процесі соціалізації особистості, «шляхом

засвоєння і прийняття пануючих в даному суспільстві елементів свідомості, смаків, звичок, норм, цінностей» [6, с. 176]. На основі встановлюваного емоційного зв'язку, а також переймання у власний внутрішній світ зразків, норм, цінностей та сприйняття їх як власних, індивід співставляє себе з іншими. Всі ці та багато інших компонентів культур тісно переплетені між собою і «формують єдине поле культури, яке робить соціальні взаємодії зрозумілими, впорядкованими й передбачуваними; цінності ж визначають пріоритети й вектори подальшого розвитку» [6, с. 176].

Мова є проявом ідентичності та розглядається як складова, інтегративна частина культури, оскільки «... не існує ... поза культурою, тобто поза соціально успадкованою сукупністю практичних навичок та ідей, що характеризують наш спосіб життя» [3, с. 185]. Мова є однією з форм збереження культурних цінностей народу, засобом відображення уявлень народу про навколишній світ та зберігає пам'ять про значні історичні події в житті етносу.

Таким чином, опановуючи мову, людина вимушено опановує засвоює закладену в мовній семантичній матриці інформацію про світ, побут, спосіб життя, стосунки між людьми, що зумовлює формування її культурної ідентичності.

Мова та культура є двома невід'ємними ідентифікаційними характеристиками етносу. А фразеологізми, в свою чергу, виступають як знаки культурної ідентичності, котрі властиві всім мовам. Фразеологічний склад мови – це дзеркало, у якому лінгвокультурна спільнота ідентифікує свою національну самосвідомість. У будь-якій мові вони мають свої особливі форми виразу. Саме фразеологічний пласт найвиразніше розкриває характер етнічної спільноти, народу, передає самобутній національно-культурний скарб із покоління в покоління, відображує культурну ідентичність його представників. Фразеологічний склад мови – це дзеркало, у якому лінгвокультурна спільнота ідентифікує свою національну самосвідомість.

Фразеологічні одиниці як «знаки мови» культури виражають та формують культурну самосвідомість етносів. У фразеології заховано усю багатогранність історичного буття народу. Тому цілком природно, що багато вчених звертаються до історії та етимології фразеологізмів як до цінного фактографічного джерела. Відомий російський мовознавець Б.А. Ларін писав, що фразеологізми завжди опосередковано відображають погляди народу, суспільний устрій, ідеологію своєї епохи [5, с. 156]. Дослідження фразеологічних одиниць з національно-культурної точки зору, дозволяє виявити особливості культур носіїв досліджуваної мови, щоб розкрити загальні та специфічні характеристики національних особливостей.

Мовні та концептуальні картини світу є аксіологічними за своєю природою, адже вони створені людиною і становлять основу людської ментальності. Сукупність суттєвих для певної культури ціннісних домінант, що відображають загальнолюдські цінності та визначають межі національних культур, складає ціннісну (аксіологічну) картину світу. Способами вираження ціннісних домінант слугують мовні та концептуальні утворення. Національні цінності певного народу являють собою аксіологічні орієнтири, які визначають пріоритети духовного життя та закріплюються у так званих ціннісних (ключових) концептах. Вивчення та порівняння концептосфер кожної національної культури допомагає розкрити їх неповторність та дослідити, чому саме такі концепти стали ключовими для певної нації.

Фразеологізми на позначення ключових для культури концептів. Слід зазначити, що лінгвокультурний підхід до розуміння концептів передбачає наявність двох змістовних частин: поняттєвої та культурно-фонові. Поняттєва частина концепту складає основу лексичного значення слова, а культурне нашарування містить аксіологічну оцінку, емоції, асоціації, образи, абстракції тощо. Отже, культурний концепт вербалізує етнічну специфіку, національний дух народу, що дозволяє виявити особливості ментального світу певного етносу, пізнавати культури різних народів. Концептосфера є спільним для нації психоментальним уявленням, «духом народу», який, за В. фон Гумбольдтом, невидимим ореолом супроводжує життя кожної нації [4, с. 125]. Концепти як одиниці етнокультурної інформації відображають світ національного світосприйняття предметів і понять, позначених мовою. В якості прикладу розглянемо фразеологізми на позначення концептів «сім'я» та «дім», які є одними із ключових для будь-якої культури.

Концепт «сім'я», яка вважається одним з п'яти фундаментальних інститутів суспільства, що надає йому стабільність і здатність поповнювати населення в кожному наступному поколінні. Одночасно сім'я виступає малою групою – найбільш згуртованим і стабільним осередком суспільства.

Концепт «сім'я» широко представлений в англійських фразеологізмах, які відображають родинні зв'язки, статусні позиції в сім'ї, взаємини, кровну спорідненість, матеріальний стан сім'ї.

Отже, спочатку розглянемо фразеологізми на позначення родинних зв'язків не лише в сім'ї але й за її межами: «*One's kith and kin*» – *близькі люди, родичі*; «*One's own flesh and blood*» – *підні діти*;

родичі по крові, кров від крові; «Cousin seven (several) times removed / Second cousin twice removed / Forty-second cousin» – «Десята вода на киселі»; «For seven generation / Until the seventh generation» – До сьомого коліна.

Наступна група фразеологізмів пов'язана з відносинами в родині, що показує як позитивну сторону сімейного життя, так і негативну. Найчастіше, такі фразеологізми широко вживаються в щоденному житті сімейної пари, акцентуючи увагу на сімейні чвари, негаразди, традиції, звички і т. д. наприклад: «*As the tree, so the fruit*» – Яблуко від яблуні недалеко падає; «*Який куц, така й хворостина, який батько, така й дитина*»; «*Які мамка й татко, таке й дитятко*»; «*One's (the) better half*» – дружина; «*A black sheep*» – «паршива вівця»; «*Get on like a house on fire*» – жити душа в душу; «*Be under one's wife's thumb / Be a henpecked husband / Be pinned (tied) to one's wife's apron strings / Be under petticoat government*» – бути під каблуком (дружини) та інші.

Висновки. Таким чином, фразеологізми є знаками культурної інформації, важливим компонентом ідентичності особистості, котрі властиві всім мовам. Розглянувши фразеологізми на позначення концептів «сім'я» та «дім» в англійській та українській мовах, можна зробити висновок, що вони є тісно пов'язаними між собою та залишаються одними із ключових цінностей для кожного народу, засобами вираження культурної ідентичності представників цих лінгвокультур.

Наведені фразеологізми про сім'ю дають змогу побачити, яким чином у мовному складі відтворені складові сімейного життя: щастя, любов, взаєморозуміння, взаємопідтримка, сімейні проблеми, побут, взаємини між подружжям і дітьми, сімейні цінностей.

Аналіз фразеологізмів про дім дають змогу зробити висновок, що дім має дуже важливе значення в англійській культурі. Він асоціюється з затишком, спокоєм, сім'єю, сімейним вогнищем. Також він є «фортецею», місцем де англійці почуваються безпечно. Більш того, це не просто місце де їм комфортно та затишно, дім – це помешкання їхнього тіла та духа».

Слід зазначити, що ціннісні картини світу як англійців, так і українців, загалом містять спільні ключові концепти, що можна побачити на прикладі фразеологічних одиниць англійської та української мов, однак, кожна нація має властиві лише їй ціннісні пріоритети, які сформувались історично та можуть бути специфічними порівняно з іншими культурами.

Отже, фразеологізми є своєрідним дзеркалом культури, в якому відображається суспільна самосвідомість народу, спосіб життя, традиції, звичаї, система цінностей, світовідчужання, світосприйняття і саме тому вони слугують цінним матеріалом для дослідження питань культурної ідентичності представників певної лінгвокультури. В сучасних умовах усе більшої значущості набуває проблема ідентичності, особливо її культурологічна складова. Культурна ідентичність за своєю сутністю – це усвідомлене прийняття особою відповідних норм і форм поведінки, ціннісних орієнтацій і мови, розуміння свого «Я» з позиції усталених характеристик.

Фразеологічний склад мови віддзеркалює культурну ідентичність не лише як фрагмент реальної дійсності, даний етнічній спільноті у безпосередньому сприйнятті, а й образ життя, світобачення і світовідчуження, національний характер, темперамент, систему цінностей, – менталітет народу, його суспільну самосвідомість у цілому.

Подальших наукових розвідок потребують питання відображення культурної ідентичності представників різних лінгвокультур у фразеологічному складі різних мов у перекладацькому аспекті. Перспективними є дослідження фразеологічних одиниць з національно-культурної точки зору, що дозволить виявити особливості культур носіїв досліджуваних мов, розкрити загальні та специфічні характеристики національних особливостей представників певної лінгвокультурної спільноти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Афанасьєва А. Отражение во фразеологии разных языков специфики материальных культур / А.Афанасьєва // Проблемы идиоэтнической фразеологии: Доклады на межвузовском семинаре «Идиоэтническая фразеология романских, германских и славянских языков», 10-11 ноября 1999 г. – СПб.: Изд-во РГПУ им. А.И.Герцена, 2000. – Вып. 3. – СПб., 2000. – С. 28 – 33.
2. Брагина Н. Фрагмент лингвокультурологического лексикона (базовые понятия) / Н. Г. Брагина // Фразеология в контексте культуры. – М.: Языки русской культуры, 1999. – С. 131–138.
3. Вендина Т. Язык как форма реализации культурной идентичности / Т. И. Вендина // Культура сквозь призму идентичности. – М.: Индрик, 2006. – 424 с.
4. Гумбольдт В. О различии строения человеческих языков и его влияния на духовное развитие человечества / В. Гумбольдт // Избр. труды по языкознанию / В. Гумбольдт. — М.: Прогресс, 1984. — С. 37—296
5. Ларін Б.А. О народной фразеологии // История русского языка и общее языкознание. М.: Просвещение, 1977. 223 с.
6. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии. – М.: Прогресс, 1993. – 350 с.
7. Слоньовська О. Б. Теоретичні засади багатокультурності та світовий досвід [Електронний ресурс] / О. Б. Слоньовська. – Режим доступу: eprints.zu.edu.ua/view/subjects/HN.html

8. Шаров А. В. Взаимодействие культур и проблема идентичности / А. В. Шаров; под общ. ред. И. И. Ивановой // Общечеловеческое и национальное в философии: II М еждународ . науч.-практич. конф . КРСУ (27–28 мая 2004 г .): Матер. выст. – Бишкек, 2004. – С. 171–176.
9. Collins Cobuild Dictionary of Idioms. – Glasgow : HarperCollins Publishers, 1997.
10. DIO – Dictionary of Idioms and Their Origins / Linda and Roger Flavel. – L. : Kyle Cathie Ltd, 2006. – 343 p.

REFERENCES

1. Afanaseva, A. (2000). Otrazhenie vo frazeologii raznyh jazykov specifiky materialnyh kultur. Problemy idiojetnicheskoj frazeologii [Reflection of the specifics of material cultures in the phraseology of different languages. Problems of idioethnic phraseology]. *Problemy idiojetnicheskoj frazeologii*, 3, 28-33.
2. Bragina, N. (1999). Fragment lingvokulturologicheskogo leksikona (bazovye ponjatija) [Fragment of the linguistic and cultural lexicon (basic concepts)]. In *Yazyki russkoj kultury* (pp.131–138). Moscow, Russia.
3. Vendina, T. (2006). Jazyk kak forma realizacii kulturnoj identichnosti. Kultura skvoz prizmu identichnosti [Language as a form of realization of cultural identity]. *Culture through the prism of identity*. Indrik, Russia.
4. Gumboldt, V. O. (1984) O razlichii stroenija chelovecheskih jazykov i ego vlijanii na duhovnoe razvitie chelovechestva. [The difference in the structure of human languages and its impact on the spiritual development of mankind]. In *Izbrannye trudy po jazykoznaniju* (pp37-296). Moscow, Russia: Progress.
5. Larin, B.A. (1977). *O narodnoj frazeologii. Istorija russkogo jazyka i obshhee jazykoznanie* [Folk phraseology. History of the Russian language and general linguistics]. Moscow, Russia: Prosveshhenie.
6. Sepir, J. (1993). *Izbrannye trudy po jazykoznaniju i kulturologii* [Selected works on linguistics and culturology]. Moscow, Russia: Progress.
7. Slon'ovs'ka, O. B. Teoretichni zasadi bagatokul'turnosti ta svitovij dosvid [Theoretical foundations of multiculturalism and world experience]. Retrieved from: eprints.zu.edu.ua/view/subjects/HN.html
8. Sharov, A. V. (2004). Vzaimodejstvie kul'tur i problema identichnosti [Interaction of cultures and the problem of identity]. Bishkek. In I. Ivanova (Ed.) *Obshechelovecheskoe I natsionalnoe v filosofii* (pp.171–176). Bishkek, Kyrgyz Republic.
9. *Collins Cobuild Dictionary of Idioms* (1997). Glasgow. Harper Collins Publishers
10. Flavel, L. and R. (2006). DIO – Dictionary of Idioms and Their Origins. L.: Kyle Cathie Ltd.

Y. G. Tikan, D. O. Yarmak. Phraseological means of expressing cultural identity of representatives of English and Ukrainian linguistic cultures. The article considers linguo-cultural aspect of phraseological units as the language “signs” of culture and their role in expressing cultural identity of representatives of American and Ukrainian linguistic cultures. The concepts “family” and “home” which are the main values of all cultures, are shown as the examples of cultural identity representation in English and Ukrainian phraseological units. The phraseological units of the English and Ukrainian languages for denotation of these concepts affirm that they are closely interconnected and remain one of the key values for every person, means of expressing the cultural identity of the representatives of these linguistic cultures . Moreover, the phraseological units are a kind of mirror of culture, which reflects the social consciousness of the people, lifestyle, traditions, customs, the system of values, and that is why they serve as valuable material for studying the issues of cultural identity of representatives of a certain linguistic culture. The phraseological units of the language reflects cultural identity not only as a fragment of real reality, given to the ethnic community in direct perception, but also in the way of life, worldview and attitude, national character, temperament, system of values, - the mentality of the people, their social consciousness in general.

Keywords: phraseological units; cultural identity; concept.

Я. Г. Тікан, Д. О. Ярмач. В статті досліджено лінгвокультурний аспект фразеологізмів як знаків «язика» культури і їх роль в вираженні культурної ідентичності представителів англійської і української лінгвокультур, що продемонстровано на прикладі ключових цінностей для кожної культури, концептів «сім'я» і «дом» в фразеологічному фонді англійського і українського мов. Було встановлено, що фразеологічний склад мови відображає культурну ідентичність не тільки як фрагмент реальної дійсності, даний етнічній спільноті в безпосередньому сприйнятті, але і образ життя, світогляд і мироощущення, національний характер, темперамент, систему цінностей, - менталітет народу, його суспільне самосвідомість в цілому. Крім того, фразеологічні одиниці є свого роду дзеркалом культури, що відображає суспільне свідомість людей, образ життя, традиції, звичаї, систему цінностей, і саме тому вони служать цінним матеріалом для вивчення питань культурної самобитності представителів певної мовної культури. Також в статті було досліджено, що ціннісні картини світу як англійців, так і українців, містять загальні ключові концепти, що можна побачити на прикладі фразеологічних одиниць англійської і української мов, однак, кожна нація має тільки їй ціннісні пріоритети, які сформувалися історично і можуть бути специфічними по порівнянню з іншими культурами.

Ключові слова: фразеологізми; культурна ідентичність; концепт.